

Marian Wesoly

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przedsokratycy u Diogenesa Laertiosa – nurt joński

Filozofii były dwa początki: jeden od Anaksymandra, drugi od Pitagorasa. Anaksymander był uczniem Talesa, Pitagoras zaś Ferekydesa. Pierwsza filozofia zwana jest jońską, gdyż Tales będąc Jończykiem, to bowiem Milezyczyk, nauczał Anaksymandra; druga zaś zwana jest italską, gdyż Pitagoras najwięcej filozofował w Italii. Pierwsza kończy się na Kleitomachu, Chryzypie i Teofraście, druga zaś na Epikurze.

Diogenes Laertios I 13

Upřednio na łamach tego czasopisma („Filo-Sofija”, nr 1 (7), 2007, s. 237-254) ukazał się mój artykuł pt. *Heraklit z Efezu i Empedokles z Akragas w wykładni Diogenesa Laertiosa*. W świetle najnowszych edycji i opracowań naszkicowałem w pierw ogólne dane o tym niebywałym i unikalnym dziele: *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, a także podałem pewną „próbkę” z jego lektury w przekładzie własnym dwóch filozofów z przeciwstawnych nurtów, których Platon obdarzył wymownym epitetem „Muzy jońskie i sycylijskie”, czyli Heraklita z Efezu i Empedoklesa z Akragas.

Obecnie proponujemy kontynuację lektury Diogenesa Laertiosa w tymże jego rozróżnieniu (nurt joński – nurt italski) pozostałych filozofów wczesnogreckich, zwanych dziś potocznie ‘przedsokratykami’. Rozróżnienie to miało charakter nie tylko geograficzny (Azja Mniejsza – Italia z Sycylią), ale i swoiście kulturowy tych dwóch przeciwległych cywilizacji helleńskich. W niniejszym artykule przedstawiamy zatem pierwszych filozofów z nurtu jońskiego (Tales, Anaksymander, Anaksymenes, Anaksagoras, Archelaos, Leukippos, Demokryt, Protagoras, Diogenes z Apollonii), a w następnym z nurtu italskiego pitagorejczyków (Pitagoras, Alkmajon, Filolaos, Archytas, Hippos, Epicharm) oraz eleatów (Ksenofanes, Parmenides, Melissos, Zenon).

Na wstępie rzecz wymaga pewnego objaśnienia ze względu na podjęty tu wybór z Diogenesa Laertiosa owych ‘przedsokratyków’ ujętych odpowiednio w obydwu nurtach. Otóż powyższego określenia – ‘przedsokratycy’ (po polsku lepiej tak mówić niż ‘presokratycy’) – u antycznych nie znajdziemy, gdyż jest ono pojęciem nowożytnym, rozpowszechnionym głównie dzięki fundamentalnej edycji

Hermann Dielsa (*Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1903). Okazuje się ono nieadekwatne zarówno chronologicznie, gdyż ostatni z nich żyli jeszcze długo po Sokratesie (np. Demokryt i Archytas), jak i nietrafne merytorycznie w znaczeniu ‘przed...’, gdyż ich rozległe dociekania o naturze wszechrzeczy (*perí physeós historia*) wcale nie zwiastowały filozofii Sokratesa. Niezależnie od wątpliwości i zastrzeżeń stawianych dziś temu określeniu ‘przedsokratycy’, używamy go nadal potocznie i zwyczajowo, choć lepiej byłoby zwać ich wczesnymi (archaicznymi) filozofami greckimi lub też ‘przedplatonikami’ (na ten temat zob. André Laks, *Introduction à la « philosophie présocratique »*, Collection « Libelles », Presses Universitaires de France, Paris 2006).

Sięgając przy tym do lektury *Żywotów i poglądów słynnych filozofów*, możemy bliżej rozpoznać podziały i określenia antycznej biografii i doksografii w odniesieniu właśnie do pierwszych filozofów natury. Instruktywny jest *Prolog* tego dzieła, gdzie filozofia uznana jest za wytwór typowo helleński, rozróżnione są jej działy, nurty i szkoły. I tak Pitagoras miał pierwszy użyć nazwy filozofii i określić siebie filozofem, wcześniej zaś stosowano nazwę mądrości (*sophía*) i mędrcza (*sophós*) w odniesieniu do poetów i owych ‘siedmiu mędrców’. Pierwszym zaś działem filozofii była ‘fizyka’, która traktuje o świecie i wszystkim, co się w nim mieści. Ten dział ‘fizyczny’ dominował do Archelaosa, który miał z Jonii do Aten sprowadzić filozofię natury. Tak więc podług Diogenesa Laertiosa i całej tradycji antycznej ci, których zwiemy dziś ‘przedsokratykami’, byli w znaczeniu greckim fizykami czy badaczami natury (*physikói, physiológoi*).

Wymowne jest przy tym powyższe motto, które pochodzi z *Prologu* Diogenesa Laertiosa, stanowiąc dlań podstawowe rozróżnienie dwóch początków filozofii jako takiej: jeden joński za sprawą Talesa i Anaksymandra, drugi italski w dwóch nurtach za sprawą Pitagorasa i Ksenofanesa. Podług tych wyjściowych rozróżnień przedstawiano sukcesje filozofów, co przez Laertiosa zostało odpowiednio ujęte jako wyraz filozofii jońskiej (księgi II-VII) oraz wyraz filozofii italskiej (księgi VIII-X).

W naszej prezentacji ‘przedsokratyków’ podług *Żywotów i poglądów słynnych filozofów*, trzymając się zasadniczo podstawowego rozróżnienia na obywa nurty, po części zachowujemy kolejność oryginalnej kompozycji, po części jednak trzeba dokonać przeskoków w tym obszernym materiale tekstów. I tak w I księdze dzieła występuje najpierw Tales z Miletu, ujęty jako pierwszy z owych ‘siedmiu mędrców’ (ich liczba i zestaw były sporne), który też uchodził za inicjatora filozofii jońskiej. Księga II stanowi jej właściwą prezentację, począwszy od Anaksymandra i Anaksymenesa z Miletu, a dalej mowa o Anaksagorasie z Klazomenów i Archelaosie z Aten lub z Miletu. Do tego miejsca uwzględniamy tu Jończyków, gdyż dalej w księdze II przedstawiony jest Sokrates i jego następcy. Następne księgi aż do VII dotyczą Platona i jego szkoły, Arystotelesa i perypatetyków, cyników i stoików.

Do kolejnych ‘przedsokratyków’ (w naszym rozumieniu) przechodzi Diogenes Laertios dopiero w księdze VIII, przedstawiając w nurcie italskim Pitagorasa,

DIOGENES LAERTIOS I 22-44, II 1-17, IX 30-57

Empedoklesa i wczesnych pitagorejczyków. Z księgi VIII Empedoklesa oraz z księgi IX Heraklita już uprzednio podaliśmy w przekładzie (zob. powyżej). Natomiast w następnym artykule przedłożymy z księgi VIII Pitagorasa i jego następców, jako też z księgi IX Ksenofanesa i eleatów.

Tutaj zaś pozostaje nam uwzględnić z księgi IX kolejno Leukipposa, Demokryta, Protagorasa i Diogenesa z Apollonii, którzy zasadniczo należą do nurtu jońskiego, a których Diogenes Laertios umieszcza pod nagłówkiem – *hoi perí ton spóraden* – czyli jako filozofów ‘niezrzeszonych’, działających ‘oddzielnie’. Racje takiego ujęcia wydają się zrozumiałe, zważywszy na oryginalność i odrębność kolejnych filozofów. Zresztą owo kryterium opozycji nurtu jońskiego i italskiego nie daje się ściśle zastosować do późniejszych filozofów działających w Atenach, choć w grę wciąż wchodziły inspirujące filiacje jednego czy drugiego z nich.

Dzieło Diogenesa Laertiosa jest nierówne w rozłożeniu materiału i opracowaniu szczegółowym. W prezentacji filozofii jońskiej przeważają relacje biograficzne, niewiele zaś jest partii doksograficznych, nieliczne też są cytaty jako *verbatim fragmenta* (w przekładzie podajemy je rozstrzelonym drukiem). Diogenes czerpie dane od wielu różnych autorów, w większości nam nieznanymi. Stosunkowo obszerne rozdziały o Talesie, Anaksagorasie i Demokrycie stanowią mozaikę biografii i poglądów, apoftegmatów i dygresji, przeplatane cytatami z poezji, nierzadko odautorskiej. Daje to literacki posmak lekturze tego dzieła i jest wyrazem upodobań autora. Niewiele czytamy o Anaksymandrze i Anaksymenesie, jako też o ostatnich Jończykach Archelaosie i Diogenesie z Apollonii. O życiu Leukipposa Laertios nie miał chyba danych, stąd zreferował tylko jego poglądy kosmologiczne. Bezcenny jest cytowany przezeń katalog pism Demokryta, które nie przetrwały. Zaraz po Demokrycie występuje jego krajan Protagoras, nieujęty tutaj jako sofista, inaczej niż w nowożytniej historiografii. W ogóle to wyróżnienie sofistów spośród ‘przedsokratyków’ jest pomysłem nowożytnym.

Niezależnie od tego dość schematycznego podejścia i różnic z naszym ujęciem filozofii wczesnogreckiej, wykładnia Diogenesa Laertiosa zasługuje na szczególne rozpoznanie jako że stanowi w większości jedyny materiał źródłowy, biograficzny i doksograficzny, na temat owych ‘przedsokratyków’, z których znamy jedynie nieliczne fragmenty.

Nasze zadanie jest tutaj dydaktyczne i popularyzatorskie; chodzi bowiem o przedłożenie polskiemu Czytelnikowi w nowym, możliwie adekwatnym, tłumaczeniu wspomnianych partii *Żywotów i poglądów słynnych filozofów*. Dla ułatwienia lektury niniejszego przekładu podajemy w nawiasach kwadratowych stosowne nagłówki tematyczne do poszczególnych partii tekstu. Przytaczanych kolejno z Diogenesa Laertiosa filozofów odnosimy w nawiasach do wzorcowej ich numeracji w edycji Hermanna Dielsa – Walthera Kranza, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1961¹⁰ (w skrócie DK). Z braku miejsca nie obciążamy Czytelnika przypisami natury filologicznej i egzegetycznej, które zwykle nie bywają czytane, rozpraszając uwagę w lekturze tak wciągającego i atrakcyjnego

tekstu, jak owe *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*. To bowiem wiekopomne dzieło, które ocalało dzięki kulturze pisma w Bizancjum i odzyskane stamtąd, znane jest od czasów Renesansu włoskiego, lecz dopiero niedawno doczekało się wzorcowych edycji krytycznych i egzegetycznych (zob. poniżej).

NOTKA BIBLIOGRAFICZNA

Dysponujemy obecnie dwiema takimi edycjami:

1. Diogenis Laertii *Vitae Philosophorum*, edidit Miroslav Marcovich, vol. I: libri I-X; vol. II: *Excerpta Byzantina*, Stuttgart – Leipzig 1999; vol. III: *Indices*, Hans Gärtner, München – Leipzig 2002. Powyższa edycja oryginału została powielona wraz z komentowanym nowym przekładem włoskim: *Diogene Laerzio. Vite e dottrine dei più celebri filosofi*. A cura di G. Reale con la collaborazione di G. Girgenti e I. Ramelli, Milano 2005.
2. Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, Edited with Introduction by Tiziano Dorandi, Cambridge 2013. To efekt wieloletnich żmudnych dociekań filologicznych, o czym świadczy też publikacja: Tiziano Dorandi, *Laertiana. Capitoli sulla tradizione manoscritta e sulla storia del testo delle Vite dei filosofi di Diogene Laerzio*, Berlin – New York 2009.

Na uznanie zasługuje zbiorowy przekład francuski obszernie komentowany, ale bez tekstu greckiego: Diogène Laërce, *Vies et doctrines des philosophes illustres*, trad. sous la direction de M.-O. Goulet-Cazé, Paris 1999².

W świetle tych edycji i opracowań mamy możliwość nowego przyswojenia dzieła Diogenesa Laertiosa, którego zbiorowy polski przekład sprzed prawie pół wieku (PWN, Warszawa 1968) okazuje się przestarzały, w wielu miejscach niedokładny i wadliwy.

Marian Wesoły

Presocratics in Diogenes Laertius – the Ionian Philosophy

Abstract

Diogenes Laertius in his *Lives of Eminent Philosophers* proposed two beginnings of philosophy: the Ionian commencing with Anaximander and the Italian commencing with Pythagoras. As the above title and subtitle indicate, we offer a new Polish translation of Diogenes Laertius' Presocratic philosophers from the Ionian current, i.e., Thales, Anaximander, Anaximenes, and then Anaxagoras, Archelaos, Leukippus, Democritus, Pythagoras and Diogenes of Apollonia. In the introduction, we also provide general information on the selection and account of the Presocratics as well as the latest editions and translation of Diogenes Laertius' work. In the next paper of this series, we give a translation of the Italian school, i.e., the Pythagoreans and the Eleatics.

Keywords: Diogenes Laertius, Presocratics, the Ionian philosophy, Polish translation.